

POROČILA

OB SLOVENSKEM PREVODU KNJIGE KARLA KAUTSKEGA »AGRARNO VPRAŠANJE«

Marjan Britovšek

Pred nekaj meseci je Cankarjeva založba izdala prevod »Agrarnega vprašanja« Karla Kautskega. Delo, ki je brez dvoma najboljše in najmarksiističnejša študija o agrarnem in kmečkem vprašanju, je vsekakor vredno, da mu posvetimo kar največ pozornosti. To še tembolj, ker je prav danes za nas izredno aktualno, saj se v njem razpravlja o vprašanjih, ki so neposredno povezana z enim izmed temeljnih vprašanj socialistične graditve, z vprašanjem kmeta in njegovega odnosa do te graditve.

Zaradi boljšega razumevanja dela je potrebno, da uvodoma s kratkim zgodovinskim pregledom nakažem, kako se je z razvojem marksističnega delavskega gibanja postavljalo agrarno vprašanje. Naše revolucionarne pridobitve bomo znali šele takrat dobro oceniti, ko jih bomo gledali s stališča zgodovinskega razvoja marksističnega delavskega gibanja.

Če si ogledamo najvažnejši dokument za razvoj delavskega gibanja ob koncu prve polovice preteklega stoletja, Manifest komunistične partije, ne moremo prezreti Marxovih in Engelsovih daljnovidnih predvidevanj, ki so se nanašala tudi na kmetijska vprašanja. Marx in Engels sta v Manifestu formulirala deset najvažnejših revolucionarnih ukrepov, ki naj bi jih praviloma izvedel proletariati ob revolucionarnem prevzemu oblasti v kapitalistično najbolj razvitih državah. Med temi ukrepi se jih je pet nanašalo na kmetijska vprašanja, in sicer: 1. Ekspropriacija zemljiške lastnine in uporaba zemljiške rente za državne izdatke; 2. visok progresivni davek; 3. odprava dednega prava; 4. ... krčenje in izboljšanje zemljišč po enotnem načrtu; 5. združitev kmetijskih obratov z industrijskimi; izvedba ukrepov za postopno odstranitev razlik med mestom in deželo.

Marxove teoretične zaključke dopolnjuje podrobnejša formulacija Komunistične stranke Nemčije, ki jo je objavil neposredno pred marčno revolucijo leta 1848 Centralni odbor Zveze komunistov, v katerem sta bila tudi Marx in Engels. Na kmetijstvo so se nanašale zahteve, izražene v sledečih treh točkah: 1. Knežja in druga fevdalna posestva, vsi rudniki, jame itd. naj postanejo državna last. Na teh posestvih naj se v korist skupnosti uredijo velika kmetijska gospodarstva z najmodernejšimi pripomočki znanosti. 2. Hipoteke na kmečka posestva naj se proglasijo za državno last; obresti od hipotek naj plačujejo kmetje državi. 3. V predelih, kjer je razvit zakupni sistem, naj se zemljiška renta ali zakupnina plačuje kot davek državi.

Nimam namena podrobneje govoriti o deklarativnem značaju teh zahtev v dobi meščanskih revolucij. Zgodovinski pomen teh točk je v tem, da so postale sestavni del zahtev modernega revolucionarnega proletariata in so se obravnavale skoraj na vseh kongresih I. Internacionalne v Lausannu, Bruslju

in Baslu. V vedno konkretnější obliki pa se je postavljalo agrarno vprašanje v obdobju množičnega porasta socialdemokratskih strank v razdobju II. Internationale od leta 1889 do 1914. Razpravljanje o agrarnih problemih je imelo takrat pretežno teoretično-resolucijski karakter in je bilo do neke mere dogmatično. Enotna misel, ki preveva skoro vse resolucije, je bila zahteva po nacionalizaciji zemlje.

V drugi polovici XIX. stoletja je razvoj kapitalistične proizvodnje v razvitejših evropskih državah porezal korenine mali kmetijski proizvodnji, ki je začela nezadržno propadati. Konkurenca Severne in Južne Amerike ter Indije je zasula evropski trg s cenenim žitom, kar je povzročilo propadanje zemljiškega posestnika in zlasti še malega kmeta. Na zahodu so socialistične stranke uvidele, da se morajo razširiti iz mest na deželo in postati politična sila tudi na vasi, preden lahko računajo na osvojitve politične oblasti. Odtod večja pozornost, ki so jo pričele posvečati agrarno-kmečkemu vprašanju in katere plod je tudi obravnavana knjiga Karla Kautskega.

Če na kratko povzamemo agrarne poglede nemške socialne demokracije, ki je bila v oni dobi številčno najmočnejša, vidimo, da se je bavila z agrarnim vprašanjem že od ustanovitve dalje. Toda pri tem se je omejevala predvsem na ugotavljanje propadanja male kmečke posesti. Strankino stališče do agrarnega vprašanja je bilo teoretično precej nejasno. Tako je na primer agitacijski proglas nemške socialne demokracije iz leta 1867, namenjen podeželskemu prebivalstvu, zastopal mišljenje, da je malo kmečko gospodarstvo nepreklicno in brez usmiljenja obsojeno na propad zaradi premoči kapitala, agronomskih in tehničnih pridobitev, ki jih malo posestvo ni deležno, in zaradi interesov celotne družbe. Proglas je pozival male posestnike, naj ustanavljajo po občinah produktivne zadruge, tako da združijo za skupno obdelovanje svoja zemljišča, živino, gospodarska poslopja, poljedelsko orodje in delovno silo. Enakopravni člani produktivnih zadrug naj bi postali tudi vsi poljedelski delavci brez premoženja, dninarji, hlapci in dekle. Življenjska sredstva bi sprejemali vsi člani na osnovi določenih predpisov. V tistih občinah, kjer mali posestniki še ne bi doumeli potrebe po združenem obdelovanju ali se ne bi mogli zaradi ozkosti in okorelosti otresti starih navad, pa naj bi ustvarili tisti, ki so brez premoženja, dninarska združenja in nato naj bi oprti na naravno pravo z vso energijo zahtevali za skupno obdelovanje državno, cerkveno in občinsko zemljo. Viljem Liebknecht je z objavo tega proglasa okleval. Menil je, da z njim ne bi žel uspeha pri tako zaostalem in neprebujenem agrarnem proletariatu, kakršen je bil nemški. Šele leta 1870 ga je dal natisniti v strankinem glasilu »Volksstaat«. Kasneje je ta proglas služil kot važen obremenilni material v »veleizdajniškem« procesu, ki ga je nemška buržoazno-junkerska vlada s svojo razredno justico inscenirala proti njemu in Beblu. Bebel je bil v pogledu perspektiv razvoja na kmetih istega mnenja in je v svojem referatu na kongresu v Stuttgartu leta 1870 poudaril: »Razvoj kmečkih odnosov kaže, da je parcelna lastnina v dobi parnega stroja preživela stvar. Na majhnih parcelah je zaradi pomanjkanja kapitala nemogoče izvesti racionalno obdelavo tal in izkoriščati stroje ter agrotehnične izboljšave. ... Položaj velikega dela malega kmečkega stanu v Nemčiji ni niti za las

boljši kot v Franciji; številne dninarske družine žive v Nemčiji komaj bolje kot njihovi sotrpini v Angliji. Ni dvoma, da bo stopnjevanje bednega položaja nižjega kmečkega prebivalstva in splošno uničenje srednjega kmečkega stanu nujna posledica nadaljnjega razvoja naših ekonomskih odnosov.»

Po njegovem in drugih tedanjih teoretikov mnenju je razvoj v kmetijstvu podvržen istim ekonomskim zakonom kot razvoj industrije, t. j. tudi razvoj kmetijstva gre v smeri nastajanja velikih kmetijskih obratov. Mala kmetijska proizvodnja ne more vzdržati konkurence s kmetijsko veleproizvodnjo in se ji mora umakniti, prav tako kot se mora umakniti drobna proizvodnja industrijski veleproizvodnji.

Nemška socialna demokracija je tisti čas iz teoretičnih razmisletij o perspektivah kapitalističnega razvoja na vasi izvedla en sam praktični organizacijski zaključek: treba se je lotiti organiziranja poljedelskega delavstva, ki je edini resnični zaveznik industrijskega proletariata na kmetih.

V dobi naraščajočega revizionizma in reformizma v delavskem gibanju, v devetdesetih letih preteklega stoletja, je postalo predmet revizionističnih napadov tudi Marxovo stališče o razvojnih tendencah v kmetijstvu in o tehnični premoči velikega kmetijskega obrata nad malim. Reformisti so predlagali praktično kmečko politiko, ki je prišla do izraza v resoluciji, kakršno je Vollmar leta 1894 predložil kongresu nemške socialne demokracije v Frankfurtu: »Potrebno je, da se omili težki položaj kmetov in podeželskih delavcev s temeljitimi reformami. Kmeta kot davkoplačevalca, dolžnika in zemljiškega posestnika naj pred propadanjem ščiti kmečka zaščita.« Propadlim malim kmetom in meznim delavcem, ki jih je kapitalizem razlástil in upropastil, naj se povrnejo izgubljena zemljišča in delovni inventar.

Programski osnutki reformistov so naleteli na velik odpor že na strankinem kongresu v Breslavu 1895. leta, ki je v glavnem sprejel predloge Karla Kautskega. Ta je takrat s svojimi popularizacijskimi članki o agrarnem vprašanju stopal vedno bolj v ospredje. Kautsky je stal na stališču, da razvojne tendence v kmetijstvu niso enake razvojnim tendencam v industriji, ker se kmetijstvo razvija po posebnih političnoekonomskih zakonih, ki se razlikujejo od zakonov, veljavnih v industriji. Te zakone mora socialna demokracija študirati in jih upoštevati, če želi imeti vpliv na podeželju.

Studij nemških agrarnih razmer v okviru socialdemokratske stranke je dal kmalu zadovoljive rezultate. Izšla je vrsta razprav, ki so med seboj neposredno povezane.

V to dobo spada tudi nadvse pomemben članek Fr. Engelsa *Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland*, priobčen v nemškem socialdemokratskem glasilu »Neue Zeite« (letnik 1894—95, I. zv.; članek je preveden tudi v slovenščino: Marx-Engels, *Izbrana dela* II. zv., str. 541—565). Engelsova analiza odnosa socialne demokracije do malega kmeta je važna in aktualna in je danes, lahko rečemo, izhodišče naši agrarni zakonodaji. Engels je uvodoma podal družbeno agrarno strukturo za Francijo, Belgijo in Nemčijo ter prikazal ekonomske posebnosti malega kmeta v njegovem zgodovinskem razvoju in propadanju. Kritično je obdelal prvi agrarni program francoskih socialistov (Marseilles, 1892) in njihovo teoretično utemeljitev programa (Nantes, 1892). Ob tej priliki

je Engels točno označil, kakšno naj bi bilo stališče socialističnih strank do malih kmetov pred in po prevzemu državne oblasti. Pisal je, da je predvidevanje neogibnega propada malega kmeta v kapitalizmu pravilno, da pa ni stvar socialističnih strank, da bi ta propad s svojimi ukrepi pospeševale. Engels je daljnovidno ugotavljal: »Ko bomo mi pri državnem krmilu, ne bomo mislili na to, da bi malega kmeta nasilno razlastili (ne glede na to, ali z odškodnino ali brez nje), kakor bomo primorani storiti z veleposestniki, kar je prav tako očitno. Naša naloga je predvsem, da malega posestnika in njegovo malo proizvodnjo prevedemo v združno, a ne s silo, marveč z zgledom in družbeno pomočjo. In tu imamo vsekakor dovolj sredstev, da lahko damo malemu kmetu upanje na ugodnosti, ki mu morajo biti že sedaj jasne... Kako bo treba to izvajati v podrobnostih in v vsakem posebnem primeru, bo odvisno od vsakega primera in njegovih okoliščin, kakor tudi od pogojev, v katerih si bomo osvojili državno oblast... Poglavitno pri vsem tem je in ostane, da kmetom jasno pokažemo, da jim njihovo hišno in zemljiško posest lahko rešimo in ohranimo samo, če jo spremenimo v združno posest in proizvodnjo. Saj prav od individualne posesti odvisna individualna proizvodnja tira kmeta v propad. Če vztrajajo pri individualni proizvodnji, bodo neizogibno pregnani z zemlje, njihov zastareli proizvodni način pa bo spodrinila kapitalistična velika proizvodnja. Tako je to. In tu smo mi, ki nudimo kmetom možnost, da sami uvedejo veliko proizvodnjo, in sicer ne za kapitaliste, temveč za lastno skupnost. Da je to njim v prid, da je to zanje edina rešitev — ali tega kmetom ne bi bilo mogoče jasno pokazati?« — V teh stavkih je zajeta tudi vsa naša sodobna ekonomska problematika na kmetih. Ta osnovna misel preveva vso našo agrarno zakonodajstvo. Prav v tej naši vsakdanji življenjski problematiki je aktualnost Engelsovega članka.

Čez nekaj let, leta 1899, je v Stuttgartu izšlo Karla Kautskega delo »Die Agrarfrage«, eno najboljših del, kar jih je bilo o tem vprašanju napisanih v dobi pred prvo svetovno vojno.

Slovenski prevod knjige obsega predgovor in dve teoretični razpravi Kautskega ter prevod dveh Leninovih kritik, naperjenih proti Bulgakovu, ki je kritiziral Kautskega v svoji razpravi »K vprašanju kapitalistične evolucije kmetijstva«.

Kautsky v predgovoru k svojemu delu (str. 71) pove, kakšno delo o kmetijstvu je delavskemu gibanju trenutno (leta 1899) najbolj potrebno, ko piše: »Po mojem mnenju pomnožitev že tako neštevilnih monografij in anket z eno novo ni tisto, kar najbolj potrebujemo. Naj bi bila ta monografija tudi še tako hvale vredna, pojasnil o razmerah v kmetijstvu ravno ne manjka. Vlade, znanost in publicistika vladajočih razredov — iz leta v leto — javnost naravnost zasipajo s temi pojasnili. Treba pa je odkriti rdečo nit, ki se vleče skozi to zmedo mnogoterih dejstev, to je raziskati temeljne tendence, ki delujejo pod površino pojavov, in določiti te tendence. Gre za to, da kot delne pojave celotnega procesa opazujemo tiste najrazličnejše posamezne pojave agrarnega vprašanja — razmerje med veleposestvom in malim posestvom, zadolževanje, dedno pravo, pomanjkanje delavcev, prekomorska konkurenca itd. — ki jih danes praviloma raziskujejo vsakega zase kot poseben pojav.« V uvodu

Kautsky tudi pripominja, da postaja agrarno vprašanje za socialno demokracijo vedno važnejše zaradi njenega prodiranja na podeželje. Mnogi socialdemokratski teoretiki so bili takrat mnenja, da Marxova ekonomska teorija za kmetijstvo ne drži. V praksi so opažali, da mala posestva nikakor ne izginjajo tako hitro, kot se je predvidevalo, da pa tudi velika posestva le počasi večajo svojo površino ali pa jo mestoma še celo zmanjšujejo. Kautsky je uvidel, da pri obravnavanju agrarnega vprašanja Marxove teorije o kapitalističnem proizvodnem načinu ne gre jemati shematično. »Če hočemo proučevati agrarno vprašanje v duhu Marxove metode,« piše Kautsky, »potem si ne smemo samo postaviti vprašanja, ali ima malo posestvo v kmetijstvu prihodnost, temveč moramo raziskati vse spremembe, ki jim je podvrženo kmetijstvo v razvoju kapitalističnega proizvodnega načina. Raziskati moramo, če in kako se kapital polašča kmetijstva, ga spreminja, povzroča nevzdržnost starih oblik proizvodnje in lastnine ter poraja nujnost novih.«

V drugem poglavju se seznanimo s teoretično-sociološkim prikazom razvoja in propada srednjeveške kmečke družine, z razvojem kapitalizma in z njegovimi posledicami za kmečke družine, domačo obrt, kmetijsko proizvodnjo in za razvoj kmetijskega proletariata. Za boljše razumevanje kapitalističnih razvojnih tendenc v kmetijstvu pisec poseže tudi v fevdalni način proizvodnje in v najbistvenejših črtah obdela trdoživi agrarni sistem triletnega kolobarjenja, ki je bil dolga stoletja osnova kmečki proizvodnji. V glavnih obrisih poda tudi agrarno revolucijo, ki je nastopila s kapitalizmom in ki je uvedla v kmetijstvo nove kulturne rastline (okopavine, krmske rastline) in zamenjala pašniško gospodarstvo s hlevsko rejo. Prikaže tudi nove kapitalistične lastninske odnose, ki se razvijajo ob prehodu sistema triletnega kolobarjenja na kolobarno gospodarstvo. Ta nova oblika obdelovanja zemlje je postala osnova za kapitalistični razvoj v kmetijstvu. Kautsky obravnava zatem prednosti kolobarnega gospodarstva in vplive industrijskega razvoja na kmetijstvo (mehanizacija, uporaba umetnih gnojil). — V petem poglavju ponazori čitatelju v dojemljivi obliki Marxovo teorijo zemljiške rente. Brez dvoma pa je treba zaradi boljšega razumevanja tega poglavja predhodno poznati Marxov Kapital, ki ga Slovencem za zdaj lahko posredujemo le v poljudni, skrajšani Borchardtovi izdaji. Marxovo teorijo zemljiške rente podaja Kautsky v zelo pregledni, čeprav zelo skrajšani obliki. Važno je pripomniti, da je teoretične postavke o zemljiški renti tudi konkretiziral na primerih Nemčije in Avstrije. Zaustavlja se pri razvoju zakupnega sistema, ki se je v Angliji že do popolnosti razvil, ko se je na evropski celine šele začel razvijati hipotekarni sistem; posledica teh sistemov je bil proces razlaščenja malih in srednjih kmetov.

Čim bolj se je razvijal kapitalizem v kmetijstvu, tem očitnejša je postajala razlika med tehniko velikega in malega posestva. O teh problemih Kautsky obširno piše (VI. poglavje) in dokazuje prednosti, ki jih ima veleposestvo. Na malem posestvu je potrebno čezmerno delo za dosego podpovprečne produktivnosti. Svoje trditve podkrepljuje s številnimi statističnimi podatki, ilustracijami iz kmetijskih časopisov, anketami in s številnimi citati iz gospodarskih priročnikov. Zadrugištva se dotakne le, kolikor je važen element v pospeševanju velekmetijske proizvodnje. V tem okviru nakaže tudi nekaj razvojnih tendenc v kapitalističnem zadrugištvu. Poudarja, da je edino

delavski razred poklican, da ustvari socialistično kmetijstvo. Naloga delavskega gibanja je, da z moralnim in materialnim dviganjem podeželskega proletariata in z bojem proti podeželski zaostalosti ustvari pogoje za racionalno kmetijsko veleposest. Nadalje je prišel do zaključka, da ima kapitalistično veleposestvo tehnične prednosti pred malim posestvom v vseh pomembnejših kmetijskih panogah, čeprav ne v isti meri kot velepodjetje pred malim industrijskim obratom. Da bi v praksi prikazal razvojne tendence kmetijskih posestev in spreminjanje njih površin, se je poslužil statističnega gradiva. Za Nemčijo, Francijo, ZDA in ostala področja je prikazal spreminjanje hektarskih površin kmetijskih posestev v teku desetih let (1882—1892). Statistični podatki so pokazali, da vlada v kmetijstvu zelo zamotan proces. V nekaterih državah se je število malih in srednjih posestev v desetih letih celo pomnožilo. Površna sodba na osnovi teh podatkov bi mnoge hitro zapeljala v dvome o zakonitostih kmetijskega razvoja, ki jih je odkril Marx. Kautsky pa je bil do dobljenih statističnih podatkov zelo kritičen. Statistične številke kažejo, da je zajelo moderno družbo stalno in hitro spreminjanje ter da nas dobljeni podatki seznanjajo z nekaterimi površnimi množičnimi pojavi tega spreminjanja, s simptomi in učinki, ki nam pri raziskavanju v ozadju delujočih teženj nudijo marsikak dragocen namig, teženj samih pa nam ne odkrijejo. Kajti v kmetijstvu delujejo druga na drugo najrazličnejše tendence v najrazličnejših smereh in v tej zmedbi često le s težavo spoznamo temeljne tendence. Primerjal je razlike v delovanju ekonomskih zakonov v industriji in kmetijstvu, nakar je prešel na ugotavljanje teženj in protiteženj, ki se uveljavljajo v kmetijstvu. Na primeru Nemčije je ilustriral na eni strani tendenco po centralizaciji zemlje, na drugi strani pa protitežnjo, ki omejuje ta proces. Konkretno rečeno: proučil je pogoje, pod katerimi so se v nekaterih predelih Nemčije zmanjševale zemljiške površine veleposestev. Ugotovil je, da je pomanjkanje delovne sile tista protitežnja, ki zavira razvoj latifundijskih gospodarstev, in razkril težnjo veleposestev, da umetno očuvajo mala posestva z namenom, da jih ta preskrbujejo s ceneno delovno silo. Ob prikazu proletarizacije kmeta in postopnega drobljenja zemlje je prišel do teoretičnega zaključka, da tam, kjer močno narašča možnost postranske zaposlitve kmetov izven lastnega gospodarstva, lahko doseže razkosanje posestev neverjetno visoko stopnjo in se — vsaj začasno — popolnoma izgubijo težnje po centralizaciji. Statistično ponazoritev tendence takšnega razvoja je podal na primeru Belgije. Ko Kautsky obravnava protislovne tendence v kmetijstvu (VII. in VIII. poglavje), spoznamo vso kompliciranost razvoja kmetijstva. Gibanje kapitalistične kmetijske proizvodnje je nekaj čisto posebnega in je popolnoma različno od gibanja industrijskega in trgovskega kapitala, piše Kautsky. Iz njegovih teoretičnih dognanj je razvidno, da težnja po centralizaciji gospodarstev ne vodi do popolne odprave malih posestev. Če zaide ta tendenca predaleč, rodi nasprotno tendenco, tako da se tendenca k centralizaciji menjava s tendenco k parcelaciji, ali pa delujeta kar obe tendenci hkrati. V zvezi s temi problemi obdeluje Kautsky tudi razne oblike kmečke postranske zaposlitve.

V IX. poglavju nakaže pisec vsa bistvena protislovja kapitalističnega kmetijstva, ki se konkretno izražajo v rastočih težavah, pred kakršnimi se znajde

kmetijska proizvodnja v pogledu tržišča. Iz teoretičnozgodovinskega vidika poda vplive zemljiške rente, dednega prava, občinskega dednega prava in fidejkomisa na razvoj kmetijske proizvodnje. Z industrijskim razvojem se prebivalstvo vedno bolj odseljuje s podeželja ter protislovje med mestom in podeželjem vedno bolj narašča. Na primeru statistične rasti mest v Angliji in Nemčiji ponazori ta razvojni proces, ki je v dobi industrijskega kapitalizma dosegel nezasišlan obseg. Nato oriše vpliv prekomorske konkurence z živili na razvoj takratnega evropskega, predvsem angleškega in nemškega kmetijstva. Posebno pozornost posveča razlagi teženj po združevanju kmetijstva s kmetijsko industrijo v nekaterih razvitih kapitalističnih državah in pokaže na nasprotno težnjo industrije, da v nekaterih panogah izpodrine kmetijstvo (proizvodnja margarine, saharina, alizarina itd.).

Zaključno poglavje pod naslovom »Pogled v prihodnost« predstavlja zgoščen povzetek razvoja kapitalističnega kmetijstva in predvideva v veleposestvu, zakupništvu, hipotekah in industrializaciji kmetijstva prvine bodočega socialističnega kmetijstva.

V drugem delu knjige Kautsky obravnava taktiko socialne demokracije do agrarnega vprašanja. Ker so v onem času prevladovale v socialdemokratskem gibanju glede agrarnega vprašanja zelo zmedene in nejasne predstave, je imelo delo tudi v tem pogledu svojo vrednost.

Na osnovi predhodne teoretičnoekonomske in družbene razčlenbe kapitalistične kmetijske proizvodnje je Kautsky razvil stališče nemške socialne demokracije do agrarnega vprašanja. Takšno delo je zahtevalo in zahteva še danes dobro poznavanje tendenc gospodarskega razvoja v kmetijstvu in poznavanje odnosa posameznih družbenih plasti v kmetijstvu do socialističnega gibanja. Kautsky je obrazložil vrsto taktičnih vprašanj, ki so se v takratnem parlamentarnem razdobju postavljala pred socialno demokracijo glede agrarnega programa in glede na kmečko zaščito. Dotaknil se je tudi komunalnih problemov občine, problemov poddržavljenja zemlje, gozdov in voda, razdelitve nerazdeljenih srenjskih pašnikov itd. V najbistvenejših vprašanjih je dal smernice za socialdemokratsko agrarno politiko. Najvažnejši neposredni ukrepi v kmetijski socialni politiki naj bi bili: odprava fevdalnih poselskih redov, pravica združevanja, zaščita otroškega in ženskega dela, prepoved določenih oblik izkoriščanja sezonskega dela itd.

V zaključnem poglavju »Socialna revolucija in razlastitev zemljiških posestnikov« Kautsky, stoječ na stališču socialistične revolucije, obravnava položaj malih obrtniških podjetij in malega kmeta v bodoči socialistični družbi. Glede malega kmeta je zavzel enako stališče kot Engels v že citiranem članku. V pogledu obrtništva je mnenja, da se bo obrtnik moral prilagoditi organizmu družbene proizvodnje, se bo vanj vključil in bo kljub osamljenosti v delavnici postal družbeni človek. Njegova razmotrivanja o socialistični družini postajajo v naših pogojih vsakdanja resničnost in so zaradi tega zanimiva.

Kautskega delo »Agrarno vprašanje« je bilo predmet ostrih kritik revizionističnih piscev v vrstah socialdemokratske stranke. Kot prvi je knjigo kritiziral David v socialdemokratskem glasilu *Neue Zeit*, v članku *Kritische Bemerkungen zu Kautskys Agrarfrage* (*Neue Zeit* 1900, str. 228, 260) in v svoji

knjigi *Sozialismus und Landwirtschaft* (1903). Hertz pa je pod vplivom Bernsteina in liberalnega ekonomista Brentana dal svoje kritične pripombe v brošuri: *Die agrarischen Fragen im Verhältnis zum Sozialismus*. Za oba kritika je značilno, da tekmujeta med seboj, kako bi zmanjšala pomen teoretičnih zaključkov Karla Kautskega in se s svojimi umetno skonstruiranimi dokazi utapljata v močvirju Bernsteinovega revizionizma. Oba kritika sta enostransko trgala citate iz dela Karla Kautskega in potvarjala smisel njegovih teoretičnih postavk. David očita Kautskemu, da njegovo delo ne vsebuje agitacijskih gesel za pridobivanje kmetov in da celotno »Agrarno vprašanje« nosi pečat smelega interpretacije in napačnih posplošitev. Očita mu, da napačno uporablja statistične podatke in na tej podlagi dela aprioristične zaključke. Potvarjajoč misel Kautskega, skuša kritik dokazati, da je statistika hipotekarnih zadolžitve, ki jo navaja Kautsky, za Prusijo in nekatere dele Avstrije nevzdržljiva, ker hipotekarne zadolžitve niso vedno dokaz propadanja posestev in ne pospešujejo razlaščenja posestnikov od njihove zemljiške lastnine. Mala posest je tista, za katero predvideva David velike razvojne možnosti na osnovi določenih kapitalističnih združnih oblik.

Hertzova kritika pa je take vrste, da močno spominja na sholastične srednjeveške spise. V svoji brošuri »*Die agrarischen Fragen im Verhältnis zum Sozialismus*« brani malo posestvo in skuša dokazati njegovo življenjsko sposobnost.

Obema svojima kritikoma je Kautsky v glasilu »*Neue Zeit*« odgovoril s člankom »*Zwei Kritiker meiner Agrarfrage*« (*Neue Zeit*, 1900, str. 292, 358, 363, 428). Članek je zelo pomemben, ker jasno osvetljuje revizionistična gledišča in marksistično stališče do agrarnega vprašanja.

»Agrarno vprašanje« Karla Kautskega spada v obdobje, ko je bil pisec še marksist, in bo zaradi svoje temeljitosti ter nenehne aktualnosti ostalo trajna last proletariata. Lenin je delo visoko cenil, smatrajoč ga za eno najboljših del iz obravnavanega področja.

Slovenski prevod tega dela je več ko dobrodošel, saj smo ga dobili v času, ko problem naše vasi in perspektiv njenega razvoja v pogojih obče socialistične graditve stopa vedno bolj v ospredje. Skupaj z Leninovima razpravama o kapitalizmu v kmetijstvu, ki sta slovenskemu prevodu Kautskega knjige dodani kot uvod, bo to delo dragocen teoretični pripomoček, s katerim se bo naš človek, zlasti pa naš politični delavec, lažje znašel v praktičnem reševanju enega izmed najtežjih problemov, ki neogibno spremljajo socialistično preobrazbo odnosov med ljudmi.

Bilo bi kajpak napak, če bi v knjigi Kautskega iskali gotovih receptov za rešitev tega problema. Sam Kautsky pravi v predgovoru k »Agrarnemu vprašanju«: »Spoznanje, kaj je minljivo in kaj se bo ohranilo, se lahko pridobi samo z raziskovanjem stvarnosti. Dialektika je popolnoma neprimerna za to, da bi služila kot šablona in da bi nam prihranila to raziskovanje. Dialektika je samo sredstvo, ki naj raziskovanje metodično oblikuje in zaostri raziskovalčev pogled. V tem je njena največja vrednost. Ne dá pa raziskovalcu takoj v roke pripravljenih rezultatov.« Vsekakor pa bo knjiga Kautskega našemu političnemu delavcu pomagala razločneje spoznati družbeno obličje in vlogo

sil, ki so najvažnejši činitelji sodobnega razrednega boja na naši vasi. Omo-gočila mu bo globlje razumevanje naše agrarno-kmečke politike, ki je v vsej njeni jugoslovanski konkretnosti utemeljena v razpravah in govorih naših domačih teoretikov in praktikov socialistične graditve.

Ob zaključku nekaj pripomb o prevodu samem. Čeprav je prevod v splošnem dober, bi omenil nekaj netočnosti, na katere sem kot zgodovinar naletel. V slovenščini imamo za nemški izraz »Dreifelderwirtschaft« že udo-mačeno strokovno besedo »triletno kolobarjenje« ali »sistem triletnega kolo-barjenja« in ni na mestu prevod »tropoljno gospodarstvo« ali »sistem tropolj-nega gospodarstva«. Nepravilen je prevod besed Grundherr in Gutsherrschaft v sledečem primeru: Slovenski prevod ...des Bauern und des Grundherrn (Kautsky: Agrarfrage, Stuttgart 1899, str. 35) se glasi ...kmeta in zemljiškega gospoda, ne pa ...kmeta in posestnika (Slovenski prevod, str. 125). Pravilen prevod ...jeder Gutsherrschaft (Nemška izdaja str. 36) je ...vsakemu pri-dvornemu gospodarstvu in ne ...vsakemu zemljiškosposkemu posestvu (Slovenski prevod, str. 125). V slovenski in nemški zgodovinski terminologiji spadata izraza »zemljiško posestvo« in »pridvorno gospodarstvo« (Grundherr-schaft und Gutsherrschaft) v dve po feydalnemu pravu točno določeni gospo-darski kategoriji, ki ju je Kautsky pravilno razlikoval.